

El somni de la mare embarassada en la configuració literària de l'heroi

The Dream of the Pregnant Mother
in the Literary Configuration of the Hero

Mireia Movellán
(Universitat de València)

RESUM

D'entre els somnis, premonicions i oracles que apareixen sovint en els relats precedint el naixement tant de personatges històrics com dels mítics i llegendaris, el somni de la mare embarassada n'és un dels més habituals ja des de la literatura grecoromana. La intenció del present estudi és plantejar una anàlisi d'aquest motiu des de l'època antiga fins a la moderna per tal d'esbossar una explicació sobre la seva funció en els relats en què apareix.

PARAULES CLAU

heroi, naixement, profecia, mite, novel·la de cavalleries

ABSTRACT

Among the dreams, premonitions and oracles that often appear in the stories preceding the birth of both historical and legendary characters, the dream of the pregnant mother is one of the most common in Greco-Roman literature. The intention of the this article is to analyze this motive from ancient to modern era in order to sketch an explanation of its function in those stories.

KEYWORDS

hero, birth, prophecy, myth, Chivalric romance

Rebut: 01/09/2018

Acceptat: 14/11/2018

Evolució del motiu del somni de la mare embarassada

Els somnis, premonicions i profecies que envolten la concepció i el naixement d'un heroi formen part de la configuració literària del seu caràcter i prefiguren sovint el futur del nounat. En aquest sentit, cal tenir present que en aquesta configuració literària, des de la literatura grecoromana fins a l'època medieval i moderna, hi participen tant els relats al voltant d'herois mítics com els que es refereixen a personatges històrics, ja que en termes literaris les narracions són semblants i la reutilització dels motius transita en les dues direccions. És a dir, que les biografies de personatges reals prenen motius tradicionals presents en les vides d'herois llegendaris i, alhora, aquestes es nodreixen de les característiques típiques d'aquelles, de manera que mite i realitat acaben convergint en la definició literària de l'heroi, ja sigui aquest real o fictici, per tal de diferenciar-lo de la resta d'éssers humans.

L'anunci del futur naixement d'un heroi pot presentar-se de diverses maneres i mitjançant diferents esdeveniments miraculosos o extraordinaris: una senyal climàtica o celestial; un oracle, de Delfos o qualsevol altre santuari oracular; la visita d'una divinitat, en somnis o prenent aparença humana; o la visió d'un personatge a qui s'atribueixen qualitats profètiques, ja sigui configurat com endevinaire, bruixa o servidor d'una divinitat, entre altres. Una variant molt habitual d'aquest motiu és el somni profètic d'un familiar (pare o mare; de vegades també l'avi) que sovint necessita una interpretació, ja que les visions oníriques solen presentar-se en forma d'al·legoria, com ja teoritzaren Artemidor (que anomena aquests tipus de somni *ὄνειρος*; *Onirocriticus* 2) i Macrobi (*somnium*; *Somnium Scipionis*, 1.3.9).

D'entre aquests somnis de familiars, els masculins acostumen a constituir advertències sobre el perill d'usurpació del tro per part del nounat, que portarà desgràcies diverses sobre la família i el regne. De vegades, l'avís del perill de l'enderrocament prové també d'un oracle o profecia, com en el cas d'Èdip o Perseu, i és que des de Cronos derrocant a Urà i essent destronat després pel seu fill, la mitologia grecoromana disposa de molts exemples semblants. Heròdot, d'una altra banda, ens transmet el conegut episodi dels dos somnis d'Àstíages, rei dels medes, que veié primer com de la seva néta sorgia una gran quantitat d'aigua que negava tot el regne i poc després somnià que naixia una gran vinya que cobria tota Àsia (1.107-108). Temps després, efectivament, Cir el Gran es faria amb el govern de l'Imperi persa i és que una característica d'aquests somnis de destronament és que la profecia sempre acaba complint-se, sovint precisament a causa dels intents d'evitar-ho tractant de matar el nounat o abandonant-lo.

Tanmateix, l'objecte d'estudi d'aquest article se centra en els somnis materns, que presenten característiques diferenciades, tot i que en alguns casos condueixin a peripècies semblants. Així, per exemple, és el cas del somni d'Hècuba, mare de Paris, que estant embarassada veié com donava a llum un torxa encesa que incendiaria tota la ciutat de Troia. Els endevins que interpretaren el somni no hi veieren un perill d'enderrocament, sinó que la premonició constituïa una advertència per a tota la ciutat, cosa que provocà l'abandonament del nounat i els esdeveniments que es desencadenarien més tard i que conduïren al compliment de la profecia. Coneixem aquest motiu de la llegenda troiana en les versions tardanes d'Higí (*Fabules* 91) o d'Apol·lodor (3.12.5), però ja en Eurípides hi trobem referències (*Andròmaca*, 296) que permeten afirmar que és un element clàssic en la configuració del mite i, també, un dels exemples més antics que coneixem.¹

1. Bruno Snell (1937) suggerí que la història del somni d'Hècuba podria haver estat inventada per Eurípides en el pròleg de la tragèdia perduda *Alexandre*; tanmateix, no es pot descartar que sigui un motiu preexistent.

Més enllà d'aquest exemple, en termes generals els somnis de la mare es caracteritzen per ocórrer normalment al llarg de l'embaràs i, en alguns relats, la mateixa nit de la concepció (que de vegades coincideix amb la nit de noces). Poden interpretar-se per l'entorn de la mare en termes positius o negatius de cara al futur del nounat i solen adscriure's a dues tipologies: o bé la mare rep en somnis la visita d'una divinitat (o d'un àngel ja en època cristiana) que li anunciarà l'avenir del fill; o bé la mare somnia simplement i sense més detalls que dóna a llum un animal, un vegetal o un element inanimat, sovint lluminós (un raig de llum, un sol, una lluna, etcètera). Aquesta segona tipologia és la més abundants, com es veurà a continuació, tot i que no és la pretensió d'aquest assaig presentar una llista exhaustiva, sinó un bon nombre de casos que il·lustrin l'objecte d'estudi.

a. Exemples grecoromans

Pel que fa als elements lluminosos, ja s'ha comentat el somni d'Hècuba amb una torxa encesa. Caldria recordar en aquest sentit el somni de la mare d'Alexandre el Gran que, segons la biografia de Plutarc (*Vides paral·leles, Alexandre, 2*), veié com li queia sobre la panxa un llamp brillant, fet que fou interpretat com un auguri positiu. De forma semblant, en les *Dionísiaques* de Nonnos de Panòpolis es relata que Sèmele, la mare de Dionís, fou colpejada per una llum resplendent just abans de la concepció del déu. El naixement del futur emperador August fou precedit, segons Suetoni (2.94.4), per un somni del pare (que veié com naixia de la mare un sol) i un altre de la mare en el qual sentí com les seves entranyes es desplegaven per terra i cel (el motiu recorda els somnis d'Àstíages, tot i que també està absent el problema del derrocament).

Els somnis centrats en animals acostumen a ser molt específics i presenten poca varietat de feres. En aquest sentit, tret d'alguns que es desvien de la norma, com el somni de la mare de Dionís de Siracusa, que somnià que paria un sátir segons Ciceró (*De divinatione, 1.20*), la resta d'animals que apareixen són el lleó, amb què somnien les mares de Pèricles i Cípsel (Heròdot 6.131 i 5.92), i la serp, amb la qual somniaren les mares de Còmode i Alexandre Sever segons transmet Eli Lampridi, autor de les seves biografies en la *Historia Augusta* (Còmode 1.3 i Alexandre 14.1).² El lleó i la serp són animals omnipresents en els naixements i en les vides de molts herois tant antics com medievals, que sovint es trobaran en la seva infantesa amb aquests animals, de vegades hi hauran de lluitar (com Hèrcles amb les serps) i de vegades els animals tindran cura del nounat (com la lleona que alletà Esplandián). El lleó és símbol de poder, normalment entès en termes positius, i la serp sol ser interpretada com un element negatiu, tot i que no sempre és un animal destructiu; recordi's, per exemple, que és l'animal consagrat a Asclepi, la divinitat de la medicina antiga.

Finalment, pel que fa als elements vegetals, cal recordar que la mare de Virgili, segons la *Vita* d'Eli Donat, somnià que donava a llum una branca de llover que en contacte amb el terra creixia i donava fruits abundants. Aquest lligam entre el poeta i el símbol d'Apol·lo i la poesia serà un motiu que farà fortuna i trobarem en altres literats. Els somnis materns en què una visita anuncia el futur del nounat són menys nombrosos, però paga la pena citar el relat que fa Filòstrat de la profecia que rebé la mare d'Apol·loni de Tiana per part de Proteu, la divinitat capaç de canviar de forma, que li féu saber que el seu fill seria un gran personatge triomfador davant les dificultats (*Vida d'Apoloni de Tiana, 4*).

2. En les *Coefores* d'Èsquil, essent Orestes ja gran i per tant ja no és un somni d'embarassada, Clitemnestra somnia que dóna a llum una serp que en voler prendre llet del seus pits li farà una ferida de la qual brollarà sang.

b. Exemples de personatges medievals

El motiu del somni de la mare embarassada entra ràpidament en l'imaginari cristià sense gaires modificacions i el trobem en personatges com Athelstan, primer rei d'Anglaterra (entre el 927 i el 939), la mare del qual va somniar que sorgia del seu ventre una lluna que il·luminava tot el regne (Lanzoni, 1927: 239). Poc després, relata Robert Wace en el seu *Roman de Rou* que la mare d'un altre rei d'Anglaterra, Guillem el Conqueridor (que regnà entre el 1066 i el 1087), somnià que de la panxa li creixia un arbre, les branques i arrels del qual cobrien també tot el regne. Recollint un altre motiu clàssic, Paolo Giovio en la biografia recollida dins les *Vitae illustrium virorum* explica que Giovanni di Lorenzo de Medici, en ser nomenat papa, adoptà el nom de Lleó X perquè la seva mare havia somniat que donava a llum un lleó. Boccaccio per la seva part, en el *Trattatello in laude di Dante* (28), recupera el motiu del naixement de Virgili i afirma que la mare de Dant va somniar que donava a llum estant al costat d'un llorer molt gran.

Potser Boccaccio s'inspirà directament en la *Vita* de Virgili d'Eli Donat, però en la resta d'exemples, més enllà de la influència directa d'Heròdot (que no es llegirà fins a finals del segle XV), cal pensar que la font d'aquest motiu es troba en les hagiografies cristianes, que beuen directament del models grecoromans.

c. Exemples de l'hagiografia

Conservem una infinitat d'hagiografies en les quals el somni de la mare embarassada prefigura la vida del nounat. Els motius en què somnien les mares són molts semblants als que ja s'han vist en els anteriors apartats, la diferència més rellevant es troba en els animals que apareixeran en aquests relats, ja que els lleons i les serps seran substituïts per animals amb simbologia netament cristiana, com són els anyells i els gossos que borden (símbol que el nounat serà un bon predicador). Així, les mares de Santo Domingo Guzmán (BHL 2216), Sant Vicent Ferrer (BHL 8657-58) i Sant Bernat de Claravall (BHL 1207) van somniar que donaven a llum un gos bordant.³ D'altra banda, la mare d'Andrea Corsini (BHL 445) somnià que paria un llop que es convertia en un anyell en entrar en una església i la de Sant Esteve d'Obazina (BHL 7916) que donava a llum un be que de gran conduiria ramats d'ovelles. Trobem variants d'aquests motius en alguns personatges que provenen de les illes britàniques, com en el cas de la mare d'Athelwold de Winchester (BHL 2647), que somnià que una àguila li sorgia de la boca, o la de Sant Finan, que somnià que un peix li entrava per la boca.

Pel que fa als somnis en elements inanimats, les mares San Emeri (BHL 2531) i Sant Arialde de Milà (BHL 673) van somniar amb grans llums resplendents; les de Sant Wolfgang de Ratisbona (BHL 8990) i Sant Suitbert de Kaiserswerth (BHL 7941) somniaren amb estrelles; la de Sant Guillem de Dijon (BHL 8907) somnià amb el fill muntat en un raig de sol; i la de Sant Brandan (BHL 1439) veié en somnis que tenia el ventre ple d'or. Curiosament, hi ha una variació pel que fa les santes i beates: la mare de Santa Inés de Bohèmia (BHL 154) va somniar amb l'hàbit de les clarisses que duria la filla en el futur i, de la mateixa manera somniaren les mares de Cecília Copoli de Perugia i Emilia Bicchieri, aquesta, amb l'hàbit dominic (per aquestes beates, vegi's Lanzoni, 1927: 231 i 233 respectivament).

3. Les referències BHL remeten a la *Bibliotheca Hagiographica Latina Antiquae et Mediae Aetatis*, 2 vols, Bruseles, Société des Bollandistes, 1898-1901.

Els motius vegetals són els menys habituals, però en tenim exemples en les vides de Sant Francesc de Siena (BHL 3139), la mare del qual imaginà en somnis que donava a llum un lli, i Sant Fulcrà de Lodeva (BHL 3207), que en el somni de la mare apareixia com un gran pomer que aixoplugava les ànimes. Així mateix, també tenim exemples de somnis en els quals la visita d'un àngel anuncia la bona nova, com en la vida de Sant Columbà de Iona (BHL 1884), en la qual es relata que la seva mare rebé de mans d'un àngel l'hàbit de monjo que duria en el futur el noutat.

El motiu del somni de la mare embarassada en la novel·la medieval i moderna

S'han exposat en la primera part d'aquest article nombrosos exemples d'aquest motiu que funciona en la biografia des de la tradició grecoromana fins l'època medieval. Hi apareixen animals com les serps i els lleons, als quals s'afegiran el propis de la tradició cristiana, com el gos i l'anyell; elements inanimats, com el sol, la lluna o l'hàbit d'una congregació; i alguns vegetals, com el lloret o el lli. El motiu va néixer com un element que podia definir tant personatges històrics com llegendaris i transita per l'edat mitjana com un element més de les hagiografies de l'època. És ben sabut que l'heroi cavalleresc configura la seva biografia partint de models de l'hagiografia cristiana i que en la novel·la de cavalleries té també una gran influència del món grecoromà (recordi's a tall d'exemple el *Caballero del Febo*), es podria pensar que trobarem en les vides dels cavallers el motiu del somni de la mare embarassada tal com l'hem vist aquesta la primera part, però no és així.⁴

La novel·la de cavalleries està plena de profecies, auguris i somnis; són elements molt importants en els relats, ajuden a fer avançar l'acció i guien les passes del personatges, com ja ho feien en els relats del cicle artúric. Així, per exemple, en *L'Estoire de Merlin* (escrit cap al 1230) la reina Élainne, mare de Lancelot, somnia amb el seu fill la nit de la concepció: veu un munt de bèsties lluitant, unes sota el comanament d'un lleó sense corona, que representa Galeot, i les altres a les ordres d'un lleó amb corona, Artús; finalment guanya la batalla el lleó amb corona amb l'ajuda d'un lleopard, que és Lancelot. És evident que es manté la simbologia animal en aquest somni i que podria incloure's en l'esquema general de somnis de mares, tanmateix s'hi prefigura una batalla molt determinada i no només el futur heroic de Lancelot, cosa que l'allunya una mica del somnis genèrics que s'han comentat *supra*. D'altra banda, en el cicle tenim altres somnis de tradició antiga, el model del quals ja s'ha presentat en fer referència als somnis masculins d'advertència davant un futur enderrocament. Així, en la *Suite du Merlin* (c. 1235) es relata el somni que tingué Artús: somnià que del seu ventre naixia una serp (que representa en Mordret, fill fruit de l'incest amb la germana); la serp destrossarà el regne i tot que Artús la matarà, alhora morirà pel verí de l'animal. És, per tant, un relat de destronament, cosa natural si es té en compte que el cicle artúric no deixa de ser la història de la fi d'un llinatge.⁵ Cal assenyalar que seguim tenint present en aquests exemples el

4. *El caballero Zifar*, per exemple, es conjectura que està escrit sobre el model de la vida de Sant Eustaqui. Sobre la relació entre la virtut heroica i la virtut hagiogràfica, vegi's Gómez Moreno, 2008: 50-60. Sobre la tradició clàssica en la novel·la, vegi's Martín Romero, 2008.

5. Sobre aquests dos somnis, vegi's Hyatte, 2000; sobre la qüestió del llinatge en el cicle artúric, Gracia, 1991; sobre les profecies i visions en la novel·la de cavalleries, vegi's Beltrán, 2002.

lleó com a element de reialesa i la serp com un element negatiu, tanmateix la seva estructura està allunyada del model que s'ha esbossat en els somnis d'embarassada.⁶

En les novel·les de cavalleries hispàniques tenim alguns somnis de mares encinta, com en el *Floriseo* (Fernando Bernal, 1516) en què la mare somnia que viatjant a Terra Santa a donar gràcies per haver tingut el fill del que està embarassada, el vaixell naufragarà; o en el *Florambel de Lucea* (Francisco de Enciso Zárate, 1532), la mare del qual, que fa molt que espera quedar embarassada, somnia que la visita la “Dueña del Fondo del Valle” i li anuncia que tindrà un fill que portarà molts béns. Aquest últim podria encabir-se dins el model de la visita en somnis d'un personatge que anuncia el futur, però el primer no respon als arquetips vistos fins aquí i, de fet, cap altre s'hi adequarà. La no aparició en la novel·la de cavalleries d'un motiu tan prolífic (i tan senzill) en les biografies de personatges històrics i de sants, mereix una reflexió.

a. Motius intrínsecs a la configuració de la ficció novel·lesca

L'heroi de la novel·la de cavalleries hereta de la tradició una bona col·lecció de característiques que semblen fer innecessària l'aparició del somni de la mare embarassada.⁷ És a dir, el seu heroisme no necessita un element més de justificació, perquè la llibertat literària permet afegir tants motius com es vulguin. No cal aprofundir aquí en l'esquema de la biografia heroica, però recordem que el naixement d'un cavaller sol venir precedit per dificultats o complicacions per l'embaràs (com en el cas de Curial, Claribalte i Florambel, que neixen quan els pares ja són grans) o directament per un coit secret (Amadís, Esplandián i Palmerín són fills d'unions il·legítimes); una profecia o somni anunciarà desgràcies als progenitors que decidiran abandonar el nounat a la muntanya o a les aigües; el nadó serà alletat per bèsties o bé haurà de lluitar amb elles i creixerà allunyat de la família a la qual tornarà més tard per reclamar el llinatge, cosa que aconseguirà perquè el nounat acostuma a tenir marques de naixement o cicatrius.⁸

Aquest és també un esquema grecoromà (i, evidentment, bíblic)⁹ i en aquest context no sembla necessari afegir un element més com el motiu de la mare que somnia en un animal o una llum brillant que prefiguren del futur del nadó, perquè la resta d'elements ja funcionen en aquest sentit. Sembla, doncs, que el motiu del somni de la mare embarassada s'esgota en els personatges històrics. Tot i que teníem exemples en la literatura grecoromana d'aquest motiu associat a herois mítics, sembla més productiu associat a personatges reals dels quals es poden inventar pocs detalls de la vida però es fàcil afegir aquest detall abans del naixement. És a dir, es fa difícil afirmar que Pèricles o el papa Lleó X van lluitar amb un lleó, perquè els contemporanis sospitarien d'aquesta afirmació, però no aixecaria les mateixes suspicàcies dir que la mare va somniar que donava a llum un lleó; i la funció de l'animal en la biografia serà la mateixa.

Així que, en realitat, tot i que sovint el motiu del somni de la mare embarassada es troba en els estudis sobre literatura medieval i moderna dins la llista d'elements que identifiquen el naixement

6. Sobre els animals en la novel·la de cavalleries, vegi's Cartelet, 2014.

7. El tema ha estat estudiat recentment per a la tradició caalleresca castellana per Luna Mariscal (2011) i Lalomia (2012).

8. La bibliografia sobre els senyals i la infantesa dels herois és inabastable, a tall d'exemple citarem el clàssic Rank, 1981 i el treball de Gracia, 1991, centrat en l'heroi medieval i modern. Sobre el naixement d'Esplandián, vegi's Gracia, 1994; sobre el d'Amadís, Gil-Albarellos, 1995; sobre el d'Esplandián, Acebrón Ruiz, 2001: 307 i ss.

9. S'han deixat de banda, en aquest article, els somnis de la verge Maria i altres episodis onírics de la Bíblia que, sens dubte, influeixen en la configuració de les hagiografies.

heroic en general, crec que s'ha d'entendre que hi ha dues línies en la tradició literària de la configuració heroica: la que circula per les vides o biografies de personatges històrics i la pròpia de la literatura de ficció; i no sembla que es mesclin.¹⁰ Això no obstant, en aquest punt, cal recordar de nou la llegenda troiana, perquè la vida de Paris inclou tots els elements, des del somni de la mare fins a l'abandonament i la posterior reclamació del llinatge. En aquest sentit, tot i la influència que la llegenda troiana tingué en època medieval i moderna, fins i tot com a mite fundacional de cases reials europees, el somni d'Hècuba no tingué èxit en la literatura de ficció, el somni de la mare s'especialitzà en les biografies reals i no s'incloué entre els senyals d'heroisme dels cavallers.¹¹

b. Raons històriques

Hi ha, tanmateix, una altra qüestió que tampoc es pot deixar de banda, com són les raons històriques que poden haver influït en la desaparició d'aquest motiu. Explicava Jacques Le Goff (2005) que en l'alta edat mitjana hi havia una distinció social en el dret a somniar: només reis, sants i, com a molt, monjos, tenien dret a somniar. Caldria afegir en aquest punt que també les mares d'aquests reis, sants i monjos tingueren el dret a somniar.¹² Això fou així fins que cap al segle XII es democratitzà el somni, però sempre serà vist com quelcom perillós a ulls de l'església catòlica, perquè els somnis necessitaven una interpretació que no sempre es buscava en el cristianisme, sobretot quan entraven en joc endevinaries, mags o bruixes. Encara més perillós era un somni, si el tenia una dona. El temut referent de Cassandra profetitzant la caiguda de Troia és una avís contra les visions i premonicions femenines, que cap a l'edat mitjana estaran molt lligades a la bruixeria. Cal recordar que les caceres de bruixes comencen a finals del segle XV i s'estenen fins el XVII i s'hi perseguiren també les dones que somniaven de més, com, per exemple, Lucrecia de Lleó. Havia tingut somnis molt vívids des de petita que eren interpretats i publicats per uns interlocutors dels quals no se sap gaire; en els somnis s'hi trobaven nombroses referències a la decadència hispànica i fins i tot s'hi va voler veure un vaticini sobre la desfeta de l'*Armada invencible*. Fou condemnada el 1595 per la Inquisició a 100 fuetades i reclosa en un convent, tot i que el propi Fray Luis de León considerà que era un judici més polític que religiós. La imaginació en les dones sempre fou sospitosa i encara més després de la publicació de llibres com el *Tratado de las verdaderas y falsas profecías y maravillas* de Juan Horozco (1588) a partir del qual les actituds en front les visions femenines s'enduriren (Alabrús, 2015: 3-4).

En definitiva, és cert que l'heroi cavalleresc no necessita el motiu del somni matern en la seva configuració en tant que heroi, però el motiu es podria haver conservat perfectament com ja apareixia en la llegenda troiana. No es pot descartar del tot, per tant, que històricament, a finals del segle XV i durant tot el segle XVI, es tingués certa precaució en presentar les dones com a experimentadores de somnis que es podien complir. Tanmateix, les profecies i visions segueixen aparei-

10. Per exemple, Gómez Moreno, 2008, parla del *vaticinio onírico materno-filial* com un motiu general sense fer distinció entre hagiografies i novel·les de cavalleries.

11. No hi ha dubte que el somni d'Hècuba es coneixia; és present en els relats de la guerra de Troia atribuïts a Dictis i Dares, ben coneguts per sí mateixos i també com a font del *Roman de Troie*, entre d'altres. D'una altra banda, tenim fins i tot pintures d'Hècuba adormida, com el quadre de Giulio Romano de 1538.

12. Hemingway (2008: 225 i ss.) ha mostrat que en el món antic, al menys pel que fa la Grècia clàssica, no hi ha una distinció en aquest sentit, sinó que els somnis són valedors de confiança sempre que el somniador tingui autoritat suficient en el camp en què ha somniat; per exemple, el somni d'un general es rellevant si somnia en la batalla que ha de comandar, però si somnia en la millor manera de construir una casa, potser no se'l creurà ningú.

xent en les novel·les de cavalleries, la majoria en somnis de personatges masculins o bé en boca de bruixes o magues (cal recordar la importància d'Urganda en l'*Amadís*) i encara trobarem alguns somnis en les mares (a banda de les ja citades, a la mare de Palmerín se li apareix Déu que li mana fer cas al seu pare), però sembla que s'intenta prescindir d'aquells somnis innecessaris.¹³

BIBLIOGRAFIA

- ACEBRÓN RUIZ, Julián (1989), «“E como le vino el sueño soñava...” Experiencia onírica y aventura en *Palmerín de Oliva*», *Scriptura*, 5, pp. 7-16.
- (2001), *La aventura nocturna. Claves del sueño en la literatura castellana medieval y del siglo XVI*, Tesi doctoral, Universitat de Lleida.
- ALABRÚS, Rosa María (2015), «Visiones y sueños de las monjas del barroco español», *e-Spania* [En líne], 21 | jun 2015, mis en líne le 26 mai 2015; consultat el 7 d'agost 2018. URL: <http://journals.openedition.org/e-spania/24474>.
- BELTRÁN, Rafael (2002), «Sobre el simbolismo profético de visiones y representaciones en libros de caballerías: de *Curial e Güelfa* y *Tirant lo Blanc* a *La Crónica de Adramón*», *Edad de oro*, 21, pp. 481-498.
- CARTELET, Penélope (2014), «La función profética de los animales en el *Amadís de Gaula*», *Medievalia*, 46, pp. 9-24.
- GIL-ALBARELLOS, Susana (1995), «Revisión del mito del nacimiento del héroe: Amadís de Gaula», *Castilla: Estudios de literatura*, 20, pp. 139-146.
- GÓMEZ MORENO, Ángel (2008), *Claves hagiográficas de la literatura española*, Madrid, Iberoamericana.
- GRACIA, Paloma (1991), *Las señales del destino heroico*, Barcelona, Montesinos.
- (1994), «El nacimiento de Esplandián y el folclore», dins *Actas del III Congreso de la Asociación hispánica de literatura medieval*, ed. María Isabel Toro Pascua, tomo I, Salamanca, Univ. de Salamanca, pp. 437-444.
- HYATTE, Reginald (2000), «Dreams at Conception in the French Lancelot-Grail Romances (Thirteenth Century)», *Quidditas*, 21, pp. 45-57.
- HEMINGWAY, Ben (2008), *The Dream in Classical Greece: Debates and Practices*, Tesi doctoral, Oxford, The Queen's College.
- LALOMIA, Gaetano, (2012) «La concepción y el nacimiento del héroe (T500-599): un motivo con variaciones», *Revista de poética medieval*, 26, pp. 169-186.
- LANZONI, Francesco (1927), «Il sogno presago della madre incinta nella letteratura medievale e antica», *Analecta Bollandiana*, XLV, 3-4, pp. 225- 261.
- LE GOFF, Jacques (2005), «El sueño en la época medieval», dins *Una historia del cuerpo humano en la Edad Media*, ed. Jacques Le Goff i Nicolas Truong, Barcelona, Paidós, pp. 69-75.
- LUNA MARISCAL, Karla Xiomara, (2011) «De la mujer infecunda a la madre del héroe. El motivo de la dificultad en la concepción en algunas historias caballerescas», *Atalaya*, 12; mis en líne le 30 jun 2011; consultat el 15 de juny de 2018. URL: <http://journals.openedition.org/atalaya/733>
- MARTÍN ROMERO, José Julio (2008), «La transformación de la materia clásica en materia caballerescas en el Renacimiento», dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico: homenaje al profesor Antonio Prieto*. IV, ed. J. M. Maestre, J. Pascual i L. Charlo, Madrid, CSIC, vol. I, pp. 2001-2014.
- RANK, Otto (1981), *El mito del nacimiento del héroe*, Barcelona, Paidós.

13. Sobre els somnis en general en el *Palmerín de Oliva*, vegi's Acebrón Ruiz, 1989; també paga la pena consultar la tesi d'aquest autor (Acebrón Ruiz, 2001), en qual es fa un repàs a les teories sobre els somnis en l'edat mitjana, incloent el tractament paròdic del somni de la mare embarassada (p. 314); la paròdia d'un motiu implica que és reconegut pel lector com un element habitual en la biografia.

SNELL, Bruno (1937), *Euripides Alexandros und andere Strassburger Papyri mit Fragmenten griechischer Dichter*, Berlin, Weidmann.

THOMPSON, Stith (1966), *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jestbooks, and local legends*, Indiana, Indiana University.

